

NOTO'LIQ OILALARDA TARBIYALANYOTGAN BOLALAR YOXUD OILAVIY AJRIMLARNING FARZANDLAR RUHIYATIGA TA'SIRI

Joniyeva Feruza Jamolovna

Buxoro viloyati Jondor tumani 21- umumta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Oilada farzand paydo bo'lishi uning tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanishni talab etadi. Ammo ba'zi ijtimoiy yoki shaxsiy sabablarga ko'ra, oila buziladi va farzandning istak-xoxishi inobatga olinmay, bola ota-onasidan ajraladi. Ya'ni tirik yetim bo'lib qoladi.

Kalit so'zlar: oila, ajralish, nikoh, er-xotin muammosi, salbiy oqibatlar, bola tarbiyasi, ruhiy zo'riqish, tushkunlik, psixik jarayonlar, muloqot, depressiv xulq.

KIRISH

Noto'liq oila haqida gapirilganda shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, noto'liq oilalar ham turlicha yuzaga keladi. Oilalar er-xotinlardan birining vafot etganligi tufayli yoki ularning ajralishi tufayli noto'liq bo'lib qolishi mumkin. Albatta oilada ota yoki onaning vafot etishi bu ulkan fojia, avvalo bu fojia hech kimning boshiga tushmasin, lekin bunday oilalarda marhumning ruhi hurmati, unga nisbatan, uning sha'niga ijobiy munosabatlar saqlanib qoladi. Biroq er-xotinning ajralishi sababli yuzaga kelgan noto'liq oilalarda «tirik yetim» bolalar qoladi. Birinchidan, «tirik yetimlik» jamoatchilik o'rtasida, ayniqsa bolalar jamoalarida (bog'chada, maktabda, tengdoshlar davrasida) nisbatan kuchliroq qoralanadi. Ikkinchidan, bunday oilalarda ota yoki ona tomonidan, ularning yaqinlari tomonidan sobiq turmush o'rtog'i sha'niga, uning shaxsiyatiga salbiy bo'yoqlar beruvchi munosabatlar shakllanadi. Sobiq er-xotinlar tomonidan bir-birlarini qoralovchi fikr-mulohazalar ko'proq bildiriladi. Bular albatta, bu toifa noto'liq oilalardagi o'zaro munosabatlarning shakllanishida qator noxushliklarning yuzaga kelishiga asos bo'ladi.

Ajralish faqatgina ajralgan er-xotinlar emas, balki ajralish oqibatida otasiz yashayotgan farzandlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatar ekan. Ayniqsa ajralish otasiz o'sayotgan qiz bolaning his-tuyg'ulariga, otasiga bo'lgan mehriga, qiz bolada shakllanadigan ota obraziga va otasiz o'sayotgan qizning ruhiyatiga kuchli salbiy ta'sir qiladi. Bu esa nafaqat qiz bolaning bolalik davrida balki kelgusida o'zi mustaqil oila qurganda ham o'z asoratini ko'rsatishi mumkin. Ko'p tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha va rivoyatlarda ifodalanishicha ilmiy jihatdan o'z tasdig'ini topganligi asosida o'z otasiga mehr va hurmati yetarli ravishda shakllanmagan qiz kelajakda oila qurganda turmush o'rtog'iga ham hurmatini yetarli ravishda ifodalay olmaydi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra ajralish oiladagi otasiz o'sayotgan o'g'il bolaning o'qishiga va tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi kuchli bo'lar ekan. Shu bilan birga ajralish kelin-kuyovlarning, ota-onalarining ruhiyatiga, salomatligiga, qudalar orasidagi munosabatiga, qarindoshlar va jamoa orasidagi obro'si va oila byudjetiga salbiy ta'sir qiladi. O'ziga xos xususiyatlaridan biri kuyov tomonga nisbatan ko'pgina mezonlar bo'yicha kelin tomon, ya'ni kelinning ota-onalari ruhan ko'proq jabrlanar ekan.

Ma'lumki, o'zbek oilalarida ajralishlar miqdori boshqa millatlar, masalan rus oilalarinikiga qaraganda ikki marta kam. Lekin har bir ajralishgan oilaga to'g'ri keladigan «tirik yetim» bolalar soni o'zbek oilalarida 2-2,5 martaga ko'p. Shu bilan birga, «ajralish madaniyati»ning quyi saviyada ekanligi va o'ziga xos milliy xususiyatlari bilan ifodalanishi o'zbek oilalarida ko'proq salbiy oqibatlarga olib keladi. Shunga ko'ra ajralishlarning salbiy asoratlari o'zbek oilalarida boshqa millatlar oilalaridagiga nisbatan kuchliroq ifodalanadi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik usulidan foydalanildi. Oilalarda ajralish va uning oqibatlari asarlari obyektiv ochib berildi. Ibn Sino yashagan davr tarix nuqatayi-nazaridan tahlil etildi. Kovalev S.V. Psixologiya sovremennoy semi. kitobi mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi. Psixologiya fanning strukturasini tekshirish, bilimlarning tartibini aniqlash, ular tasnifini amalga oshirish alohida o'rin egallaydi.

Ajralish muammosi hozirgi zamon insoniyat jamiyatining eng muhim ijtimoiy muammolaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun chet ellarda ham, O'zbekistonda ham ajralish muammosini o'rganishga keng ilmiy jamoatchilik e'tibori qaratilib kelinmoqda. Bu muammoni turli soha mutaxassisleri: yuristlar, demograflar, iqtisodchilar, sotsiologlar, psixologlar va boshqa fan sohalari mutaxassisleri o'rganmoqdalar. Ularning e'tibori bu hodisa sabablari, omillari, motivlarini o'rganish, ularni bartaraf etish, ajralishlarning salbiy asoratlarini kamaytirish masalalariga qaratilgan. Chunki oilalarning buzilishi tufayli nafaqat shu ajralishgan er-xotin va ularning farzandlari, balki jamiyat ham ko'p zarar ko'radi. Ajralishlar ko'plab noxush hodisalar: noto'liq oilalar sonining ortishi, bolalar va o'smirlar o'rtasida qonunbuzarlikning ko'payishi, pedagogik nazoratsiz qolgan bolalar sonining ortishi, yolg'izlik, sobiq er-xotinlar va qarindoshlarning o'zaro munosabatlarining yomonlashuvi kabilarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Bu o'rinda haqli ravishda agar ajralishlar shu qadar salbiy oqibatlarni yuzaga keltiradigan bo'lsa, uni rasmiy ravishda ta'qiqlab qo'ysa bo'lmaydimi? — degan savol yuzaga kelishi mumkin. Albatta mumkin, masalan, dunyoning ayrim davlatlarida, jumladan, Italiya, Niderlandiyada yaqin-yaqin zamonlargacha ajralish huquqiy jihatdan nihoyatda murakkab jarayon edi. Biroq bu usul ham oila mustahkamligini ta'minlashda kutilgan natijalarni bermaydi. Balki ajralishni ta'qiqlash, ajralish erkinligini bermaslik, o'z navbatida nikoh yoshining o'sishini, oila qurmaslik, nikohgacha va nikohdan tashqaridagi jinsiy aloqa, psixologik nosog'lom oilalar miqdorining ortishi nikoh-oila munosabatlari zahirida yuzaga keladigan jinoyatlar, qotillik, xiyonat kabilarning ortishiga olib keladi. Albatta bularning ham shaxs, inson ruhiyati, oilada bola tarbiyasi, qolaversa jamiyat uchun zarari oldingilardan kam emas. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda ajralish erkinligi deyarli barcha davlatlar nikoh-oila qonunchiligida qayd etilgan. Bu o'rinda muhimi ajralishni ta'qiqlash va unga rasmiy ravishda halaqit qilish emas, balki ajralishlarning oldini olish, unga olib keladigan sabablar va omillarni bartaraf etishdir. Shunday qilib ajralish fojiami yoki fojiadan qutulishmi? Ayrimlar agar

oilada farzandlar bo'lmasa bu fojidan qutulishdir, er-xotinlarning o'zaro munosabatlari maqsadga muvofiq ravishda shakllanmayotgan bo'lsa, ularda o'zaro tushunish, o'zaro hurmat, birbirlariga nisbatan emotsional yaqinlik, mehr-oqibat bo'lmasa, oila o'z funksiyalarini bajarmayotgan bo'lsa, bunday juftlar ajralib ketgani ma'qul deb hisoblaydilar

Ajralishlarning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik va etnopsixologik xususiyatlari mavjuddir. Bu xususiyatlar oilalarning buzilishiga olib keladigan sabablar, ularning amalga oshish jarayoni, oqibatlari, ajralishgacha va undan keyingi davrlardagi er-xotinlarning ahvoli kabilarda ifodalanadi. Shunday xususiyatlardan biri ajralish niyatini bildirib rasmiy tashkilotlarga murojaat qiluvchi ajralish tashabbuskori kim ekanligida namoyon bo'ladi.

Biz sizga ajralishlarning sabab-oqibatlari haqida fikr-mulohazalarimizni bildirishdan oldin o'zbek oilalarida ajralishlarning o'ziga xos xarakteri, ya'ni boshqa (ayniqsa chet mamalakatlaridan) millatlardan farq qiluvchi jihatlariga to'xtalib o'tishni lozim topdik. Bu quyidagi ob'ektiv omillarga bog'liq bo'lishi mumkin: birinchidan, qishloq joylarda ajrashgan ayol erkakka nisbatan jamoatchilik tomonidan ko'proq tanqidiy muhokama qilinadi. Ikkinchidan, qishloq joylarda ajralishgandan so'ng ayollarning ahvoli erkaklarga nisbatan yomonlashadi, negaki o'zbek millatidagi o'ziga xos urf-odatlar o'zbek ayolining uy-joylarni eriga qoldirib, o'z ota-onasinikiga (uning aka-ukalari o'z oilasi, xotini, bolalari bilan yashayotgan va ajrashgan ayol uchun ahvolni yanada jiddiylashtiruvchi joyga) borib yashashga majbur bo'ladilar. Uchinchidan, qishloq ayollarida ajralishgandan so'ng qayta oila qurish imkoni nihoyatda kamdir. Mana shu ob'ektiv sabablarni hisobga olgan holda qishloq joylardagi o'zbek ayollari muammoli (er-xotin orasidagi munosabatlar nihoyatda ziddiyatli, nizoli, ular orasidagi mehr-oqibat yetarli ifodalanmagan oila) nikohga ham ko'nikib yashayveradilar. Ba'zi ayollar, aslida eri bilan birga yashamayotgan bo'lsalar-da (hatto yillab), erlaridan «o'ch olish» maqsadida, uning boshqaga uylanishiga yo'l qo'ymaslik uchun rasmiy ravishda, sud orqali ajrashishga ko'nmaydilar. Qishloq joylardagi ajralishgan erkaklar ayollarga nisbatan bir muncha imtiyozli vaziyatda bo'ladilar: ular ajralishgandan so'ng o'z yaqinlari tomonidan

ko'proq qo'llab-quvvatlanadi. Bolasi yo'q bo'lgan holatda esa ajralishgan erkak uchun turmushga chiqmagan ayolga uylanish sezilarli darajada muammo tug'dirmaydi.

Yuqoridagilar bilan birga, o'zbek oilalar ajralishganda o'zgacha xususiyatlar ham kuzatiladi. Psixolog olim Fahridin Ro'ziqulov ajralishning asoratlari mavzusida o'tkazgan maxsus tadqiqot natijalariga ko'ra aksariyat holda ajralish qurboni ayol bo'ladi. Ya'ni ajralish erkaklarga nisbatan ayollarni kelgusi oilaviy baxtiga, bolalarning tarbiyasiga, oila byudjetiga, ayolning salomatligiga, o'z ota-onasi bilan bo'lgan ota-ona va farzand munosabatlariga, ajralishgan ayolning ruhiyatiga kuchli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga ayol uchun katta hayotiy muammolarini qayta oila qurish va yolg'izlik muammosini keltirib chiqaradi. Bu qishloq va shahar ayollarida deyarli bir xil ifodalanadi. Ammo shaharlik ayollar shahar turmush tarzida jinsiy hulq jihatdan birmuncha erkin bo'lganlari hamda o'z kasb faoliyatlari bilan faol shug'ullanganlari tufayli qishloq ayollariga nisbatan yolg'izlikdan kamroq jabr ko'radilar. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda ajralish muammosini ilmiy asosda o'rganish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Bu o'rinda ajralish omillari va sabablarini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Chunki aksariyat hollarda mahallalarda nikohni bekor qilish borasida o'tkaziladigan sud ishlarida ajralmoqchi bo'lgan oila buzilishining asl sababini aniqlab, nikohni bekor qilish ishlarida oddiy xatolarga yo'l qo'yilmoqda.

XULOSA

Oilada a'zolari tomonidan bolalar oldiga qo'yiladigan talablarning birligi, o'zaro mas'uliyat va ta'sir ko'rsatishdagi uyg'unlik bola shaxsining har tomonlama rivojlanishining muhim manbai hisoblanadi. Bola shaxsi ko'p jihatdan va asosan, oilada shakllanadi. Yashashning boshlang'ich qoidasini o'rganadi. Oilaning tarbiyaviy ta'siri shunchalik kuchli bo'ladiki va bizning nazarimizda ota onalarning harakterlari xususiyatlari bolaga biologik yo'l bilan o'tganday tuyuladi. Shuning uchun ham oilani "hissiyotlar maktabi" deb bejiz aytilmaydi. Oiladagi maishiy turmush sharoiti, oila jamg'armasi, qadriyatlari, oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, ularning xulq-atvorlari, axloqiy sifatlari, ehtiyojlari va qiziqishlari

bolaga ilk yoshlik davridanoq o'z ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Ayniqsa ota va onaning ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy sifatlari kelgusida bolada qanday harakter xususiyatlari shakllanishini oldidan belgilab beradi. Chunki bola eng avvalo o'ziga yaqin bo'lgan kishilarga taqlid qiladi, ularning xul-atvorlarini o'zida ifoda eta boshlaydi. Shaxs ma'naviyati, uning dunyoqarashi, tasavvuri va e'tiqodiga aloqador ko'nikmalar majmui asosan, oilada shakllanadi. Shu ma'noda, oila-haqiqiy ma'naviyat o'chog'i, tarbiya omili muhitidir. Binobarin, milliy mafkuramizga xos ilk tushunchalar ham inson qalbi va ongiga avvalo oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o'giti, ota ibrati va ona mehri orqali amalga oshiriladi. Mustaqil davlatimizda oilalarning ahloqiy, ma'naviy va ruhiy barkamolligini mustahkamlash borasida amalga oshirilayotgan sayi-xarakatlar kun sayin ortib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. OILANI O'RGANISH PSIXODIAGNOSTIKA METODIKALARI. TUZUVCHILAR: N.A.SOG'INOV, F.G'.HABIBULLAEV. –T.,: 1996. –38 B.
2. SHOUMAROV SH.B., SHOUMAROV G'.B. MUHABBAT VA OILAVIY HAYOT. –T., —IBN SINO, 1996. –96 B.
3. KOVALEV S.V. PSIXOLOGIYA SOVREMENNOY SEMI. –M.,: 1988.